

התנדבות סטודנטים בישראל בפרספקטיבה משווה: מנבאים, מניעים, תגמולים והשפעתם של מוסדות החינוך¹

דבי חסקי-לוונטל,² פמידה הנדי³ ורם כנען⁴

מטרת המחקר המוצג כאן היתה לבחון את המשתנים שיכולים לקדם או לעכב התנדבות של סטודנטים במוסדות אקדמיים (משתנים סוציו-דמוגרפיים, מניעים, תגמולים ותפקידו של המוסד האקדמי) בפרספקטיבה בינלאומית. המאמר מבוסס על מחקר בינלאומי שבחן התנדבות בקרב למעלה מ-10,000 סטודנטים ב-13 מדינות, ומוצגים בו הנתונים על התנדבות של סטודנטים ישראלים (N=590) תוך השוואה לשאר המדגם. נמצא שהסטודנטים הישראלים מתנדבים באופן כללי פחות מהממוצע, אך מתנדבים על בסיס שבועי ותורמים כסף יותר מאשר ברוב המדינות המשתתפות. הם מתנדבים בעיקר למען ארגוני שירותי אנוש, קהילה וילדים. נמצא שהמניעים והתגמולים העיקריים להתנדבות הם סיפוק, תחושה טובה, הערכה והכרה. ממצאי המחקר מצביעים על כך שבאופן כללי אין הסטודנטים הישראלים רואים זיקה חזקה בין ההתנדבות לבין הזדמנויות לפיתוח הקריירה, אם כי בתחומי לימוד מסוימים התמונה שונה. ממצא חשוב של המחקר מצביע על קשר בין תוכנית מחויבות אישית בתיכון לבין התנדבות כעשר שנים לאחר מכן באוניברסיטה: תוכנית חובה הובילה להיקפי ההתנדבות הנמוכים ביותר (נמוכים יותר מאלה שלא היתה להם תוכנית כלל), ואילו תוכנית מחויבות

1 במחקר השתתפו החוקרים האלה:

Femida Handy and Ram A. Cnaan (University of Pennsylvania), Jeffrey L. Brudney (Cleveland State University), Kirsten Holmes (University of Surrey), Lesley Hustinx (Catholic University of Leuven), Chulhee Kang (Yonsei University), Meenaz Kassam (American University of Sharjah), Lucas C. P. M. Meijjs (Ersamus University Bhagyashree Ranade), Naoto Yamauchi (Osaka University), Anne Birgitta Yeung (University of Helsinki), Sinisa Zrinscak (University of Zagreb).

2 המרכז לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן גוריון.

3 בית הספר למדיניות חברתית ופרקטיקה, אוניברסיטת פנסילבניה.

4 בית הספר למדיניות חברתית ופרקטיקה, אוניברסיטת פנסילבניה.

אישית רשות הובילה להיקפי ההתנדבות הגבוהים ביותר. המאמר מסתיים בדיון
ובהמלצות מעשיות לפיתוח ההתנדבות בקרב סטודנטים.

מבוא

התנדבות היא מתן זמן לפעילות מתוך רצון חופשי וללא תמורה כלכלית, כדי להיטיב עם אדם או עם קבוצה; היא הופכת פורמלית, כשהיא מתקיימת במסגרת ארגונית ולאורך זמן (Cnaan, Handy, & Wadsworth, 1996; Wilson, 2000). היא כוללת אפוא מספר מרכיבים חיוניים: רצון חופשי, אי-קבלת תמורה כספית ומוטבים שלמענם הפעילות נעשית. בעוד שהגדרה צרה של התנדבות תכלול רק התנדבות מתוך רצון חופשי מלא, ללא שום תמורה כספית ולמוטבים זרים לחלוטין, הרי שהגדרה רחבה יותר תכיל גם התנדבות הנעשית מתוך רמה מסוימת של כפייה (למשל מחויבות אישית), עם תמורה כלכלית כלשהי (למשל מלגה או חזר הוצאות) או עם מוטבים הקרובים יותר למתנדב (למשל קהילתו הקרובה).

מנקודת מבט חברתית, ההתנדבות חשובה במיוחד בקרב צעירים וסטודנטים, שכן היא מובילה לבניית החברה האזרחית העתידית במדינה. הניסיון ההתנדבותי של צעירים משכילים יכול להגביר מודעות לבעיות חברתיות אצל אותם אלה שיאיישו בעתיד משרות בתעשייה ובמגזר הציבורי ויהיו בתפקידי הנהגה פוליטית, חברתית וכלכלית. התנדבות בקרב סטודנטים היא בעלת השלכות חשובות גם על הסטודנטים עצמם ועל המוסדות להשכלה גבוהה. במחקרי אורך שנערכו בקרב סטודנטים לתואר ראשון בארצות הברית (Astin & Sax, 1998), נמצא שהשתתפות בפעילות התנדבותית במהלך הלימודים סייעה לסטודנטים בהיבט האקדמי, בפיתוח כישורי חיים ובפיתוח חוש אחריות חברתית. יתרה מזאת, התנדבות בשלב מוקדם זה של הקריירה יכולה לסייע לסטודנטים בצבירת ניסיון תעסוקתי, בקבלת מכתבי המלצה ובקבלת מידע על אפשרויות קריירה.

כיום, כאשר אוניברסיטאות מבינות יותר את תפקידן בקהילה ומעוניינות בו, התנדבות הסטודנטים הופכת להיות מרכיב חשוב בסדר היום הציבורי שלהן. במוסדות אקדמיים מבינים שבאמצעות ההתנדבות ניתן ליצור קשר חשוב עם החברה והקהילה, וכן מתאפשרת לסטודנטים התנסות מקצועית חשובה. המעורבות הקהילתית משמשת גם כלי שיווקי חשוב, כשארגונים שונים מפגינים אחריות תאגידית כחלק מתדמיתם הציבורית.

בעולם המערבי הוצעו יוזמות שונות כדי לקדם התנדבות של סטודנטים. בארצות הברית, לדוגמה, העביר ממשל קלינטון בשנת 1993 את החוק לשירות לאומי וקהילתי (The National and Community Service Trust Act), שמטרתו לעודד סטודנטים להתנדב

בקהילה תמורת מלגה. בעקבות החוק נפתחו באוניברסיטאות רבות בארצות הברית קורסים המשלבים התנדבות (service learning). למעלה מאלף אוניברסיטאות ומכללות חברות היום באיגוד Campus Compact שמטרתו לקדם התנדבות ופעילות קהילתית בקרב סטודנטים (Campus Compact, 2007; Parker-Gwin, 1996; Sax, 2004). בבריטניה, הממשלה מעודדת התנדבות סטודנטים באמצעות הקרן לעידוד פעילות בהשכלה הגבוהה (Higher Education Active Community Fund). ברוב האוניברסיטאות בבריטניה יש יחידה להתנדבות המסייעת לסטודנטים למצוא ערוץ התנדבות, לצד אתר אינטרנט שיכול לסייע לסטודנטים בכך (www.studentvol.org.uk). בשנת 2005 הקימה ממשלת בריטניה ועדה לבחינת הדרכים לעידוד התנדבות סטודנטים (ועדת ראסל), והמלצותיה מיושמות כיום. קורסים אקדמיים המשלבים פעילות התנדבותית נמצאו ב-23 מדינות שונות (Berry & Chisholm, 1999).

בישראל פועלים מספר ערוצים לשיתוף פעולה בין האקדמיה לבין הקהילה. מזה כשלושה עשורים פועל במוסדות להשכלה גבוהה פרויקט פר"ח המעניק מלגות לסטודנטים תמורת פעילות ספציפית – חניכת ילדים. מלבד זאת יש יוזמות לפעילות קהילתית מצד הסטודנטים עצמם, למשל פרויקט ברירה של סטודנטים מהפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית. בשנת 2006 הוקמה שותפות אקדמיה-קהילה לשינוי חברתי לקידום המחויבות ההדדית בין המוסדות להשכלה גבוהה, הסטודנטים והקהילה – למען עשייה לצדק חברתי וזכויות אדם בחברה הישראלית. השותפות, המעוגנת בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, משרתת את כלל מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל. במסגרת התוכנית התקיימו בשנת הלימודים תשס"ח 14 קורסים ב-12 מוסדות להשכלה גבוהה, המשלבים בין לימודי תיאוריה לעבודה מעשית בחברה האזרחית.

התנדבות סטודנטים והגדרת ההתנדבות מעלות שאלות אחדות. באוניברסיטאות רבות בוחרים לעודד את הסטודנטים להתנדב (סקירה על כך ניתן למצוא במאמר (Haski-Levental, Meijs, & Hustinx, in press), אבל הפעילויות הנובעות מעידוד זה לא תמיד נופלות בהגדרה הצרה של ההתנדבות. כך סטודנטים פועלים לעתים לשם קבלת תמורה (מלגה או נקודות זכות) או מתוך חובה (למשל בקורסים המחייבים התנדבות). חלק מההתנדבות שלהם נעשה במסגרות אקדמיות, למשל בארגוני סטודנטים ובארגוני אחווה, ועל כן הם יכולים להיחשב כפעילים ולא כמתנדבים.

התנדבות סטודנטים: היקפים, מאפיינים ומניעים

הבנה של היקפי ההתנדבות בקרב סטודנטים ושל המניעים והמאפיינים המיוחדים של המתנדבים הצעירים יכולה לתרום למקבלי ההחלטות, הן בהנהגה הפוליטית והן במוסדות האקדמיים. מידע על הגורמים שמעודדים התנדבות כזו, כמו גם על החסמים מפניה, יכול

להוביל לבניית מסגרות מתאימות לסטודנטים וערוצים יעילים לעידוד ההתנדבות במהלך הלימודים. יש כיום מעט מאוד מידע על התנדבות סטודנטים, ורוב המחקר בנושא נערך בארצות הברית.

היקפי ההתנדבות בקרב סטודנטים בארצות הברית נעים סביב כחמישית מאוכלוסיית הסטודנטים (Helms, 2004). סאקס (Sax, 2004) טענה שכשבעים אחוזים מהסטודנטים בארצות הברית מתנדבים, אך רובם עושים זאת על בסיס אפיזודי. היא הסבירה שהעלייה בהתנדבות הסטודנטים מקורה באפשרויות רבות יותר, בקורסים המשלבים התנדבות, בחקיקה ובמלגות. כאמור, אין לנו ידע אודות התנדבות של סטודנטים מחוץ לארצות הברית, אך מחקרים אודות התנדבות וגיל מראים שבקנדה, למשל, מתנדבים כ-33 אחוז מהצעירים (גילאי 15-24; Jones, 2000), ובישראל מתנדבים באופן פורמלי כרבע מהצעירים בגילאי 18-24, ורק 18 אחוזים בגילאי 25-29 (כץ, לוינסון וגדרון, 2007). מחקרים שבחנו מאפיינים סוציו-דמוגרפיים והתנדבות בקרב סטודנטים הצביעו על כך שנשים מתנדבות יותר מגברים, שסטודנטים בני שלושים ומעלה מתנדבים יותר מאשר סטודנטים בשנות העשרים לחייהם ושסטודנטים מרקע סוציו-אקונומי גבוה מתנדבים יותר (O'Brein, 1993). ניסיון קודם בהתנדבות (אצל סטודנטים מדובר בעיקר בניסיון במהלך הלימודים בבית הספר התיכון) השפיע גם הוא על הנטייה להתנדב (Fitch, 1987). ממצאים אלה דומים למה שידוע לנו על התנדבות באוכלוסייה הכללית (Wilson, 2000).

המניעים להתנדבות הם "הכוחות הפנימיים והפסיכולוגיים, שמניעים אנשים להתגבר על כל המכשולים ולהיות מעורבים בפעילות התנדבותית" (Clary, Snyder, & Stukas, 1996, p. 486). מחקרים רבים נערכו על המניעים להתנדבות, ופותחו מספר מודלים תיאורטיים (Cnaan & Goldberg-Glen, 1991; Clary et al., 1996; Yeung, 2004). שבעיקרם מחלקים את המניעים למכווני עצמי, למכווני זולת ולחברתיים. מלבד זאת נוהגים להסביר את ההתנדבות באמצעות התגמולים הכרוכים בפעילות זו, שנחלקים, בדרך כלל, לתגמולים אינטרינזיים ואקסטרנינזיים (גדרון, 1977) או לתגמולים פנימיים, חברתיים וכלכליים (ישירים או עקיפים; Cnaan & Amroffell, 1994).

מעט מחקרים בחנו מניעים להתנדבות בקרב סטודנטים. וויניפורד ואחרים (Winniford, Carpenter, & Grider, 1997) הראו שגם בקרב סטודנטים, כמו בשאר האוכלוסייה, המניעים להתנדבות הם משתנה מורכב, הכולל אלטרואיזם, אגואיזם ומניעים חברתיים. במחקר אחר (Sergent & Sedlacek, 1990) נמצא שהמניעים להתנדבות השתנו מארגון לארגון; כלומר: לסטודנטים צרכים ומניעים שונים, וכשהם בוחרים בארגון מסוים להתנדב בו, הם מנסים לענות על צרכים אלה, להגביר בכך הלימת אדם-ארגון ולהתמיד בהתנדבות. במחקר שנערך בקרב 76 תלמידי מכללות אמריקניות (Fitch, 1987) נמצא שהמניעים החשובים ביותר של הסטודנטים היו הסיפוק שנובע מעזרה לאחרים, הרצון לעזור לאלה שמזלם שפר פחות והרצון לפגוש אנשים וחברים חדשים. ובמחקר שנערך

על פי המודל הפונקציונלי להתנדבות (Clary et al., 1996) נמצא שהמניעים החשובים לסטודנטים היו מניעים ערכיים ומניעי הבנה (רצון להבין אחרים), במיוחד בקרב אלה שהשתתפו בקורסים הכוללים פעילות התנדבותית. עם זאת, המניעים של הגנה על הדימוי העצמי ומניעים חברתיים היו פחות חשובים. קלארי וסניידר (Clary & Snyder, 1999) מצאו שסטודנטים שקיבלו תגמולים ההולמים את המניעים הפונקציונליים שלהם הביעו שביעות רצון גבוהה יותר מההתנדבות וכוונה להמשיך ולהתנדב הן בטווח הקצר והן בטווח הארוך.

חשיבותו של מחקר בינלאומי בתחום ההתנדבות

כאמור, מקורה של רוב הספרות העוסקת בהתנדבות סטודנטים בארצות הברית, וחסר לנו מידע השוואתי בכלל ומידע אודות התנדבות סטודנטים בישראל בפרט. מחקרים השוואתיים קודמים אכן הצביעו על כך שההתנדבות בארצות הברית (היקפיה, מניעיה והתפיסות מי הוא מתנדב), שונה מזו הקיימת בשאר עולם המערבי, וביתר שאת מחוצה לו (ראו מחקרים השוואתיים אודות תפיסות מי הוא מתנדב: Handy et al., 2000; Meijs et al., 2003). כפי שהסבירו אנהייר וסלמון (Anheier & Salamon, 1999) ההתנדבות היא תופעה כלכלית ותרבותית, והיא נובעת מהאופן שבו חברות מתארגנות ומחלקות את האחריות החברתית בתוכן, כמו גם מרמת הציפיות בנוגע למעורבות אזרחים באותה חברה. הכותבים הראו שבחברות ובמשטרים פוליטיים שונים היקפי ההתנדבות והסיבות להתנדבות משתנים. כך, למשל, בעוד שבארצות הברית, אנגליה והולנד כמחצית מהאוכלוסייה הבוגרת מתנדבת, במערב אירופה (בלגיה, דנמרק ופינלנד) מתנדב כשליש מהאוכלוסייה, ובארצות הפוסט-קומוניסטיות וביפן יש 15 אחוז מתנדבים ופחות. לפי המחקר הנ"ל בישראל מתנדבים רק אחוזים מעטים, אך ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם מחקרים שנערכו בישראל (ר' למשל כץ ואחרים, 2007). במחקר שנערך בימים אלה אודות התנדבות בקרב אנשים בני 50 ומעלה ב-12 מדינות אירופיות (Haski-Leventhal, under review), נמצא שכ-12 אחוז מהישראלים בגיל זה מתנדבים, אחוז הקרוב לממצא בשאר המדינות המשתתפות במחקר.

במאמר זה נציג את מאפייני ההתנדבות בקרב סטודנטים בישראל, תוך השוואת הנתונים לאלה שנמצאו במדינות אחרות. מקור הנתונים במחקר השוואתי רחב היקף שנערך ב-13 מדינות שונות בעולם, ביניהן ישראל. בכל מדינה נאספו כ-600 שאלונים אודות הרגלי ההתנדבות ותפיסות של סטודנטים בנושא. הנתונים יאפשרו לנו להבין טוב יותר את ההתנדבות בקרב סטודנטים בישראל, ולהשוותה למתרחש במדינות אחרות בעולם.

במאמר קודם שהתפרסם על בסיס הנתונים הללו (Haski-Leventhal et al., 2008) הראינו שהתנדבות בקרב סטודנטים קשורה לבחירתם המקצועית. באופן כללי, ובניגוד

למצופה, סטודנטים ממדעי החברה התנדבו הכי מעט, בעוד שסטודנטים למדעי הרוח הפגינו את הפעילות ההתנדבותית הרבה ביותר. סטודנטים למדעי הכסף (כלכלה ומנהל עסקים) התנדבו רק מעט פחות מסטודנטים למדעי החברה, אך תרמו יותר תרומות כספיות. בין אלה לבין אלה נמצאו הסטודנטים למדעי הטבע ולהנדסה. משתנים סוציו-אקונומיים השפיעו על הנטייה להתנדב פחות מאשר הבחירה המקצועית, אך הבדל מובהק סטטיסטית נמצא בין המדינות באשר לאופן שבו הבחירה המקצועית השפיעה על הנטייה להתנדב. בארצות הברית ובישראל סטודנטים למדעי החברה אכן פעלו יותר מאחרים, ובהתאם לנמצא במחקרים קודמים, שגם הם, כאמור, נערכו בארצות הברית.

שיטת המחקר

מכיוון שמטרת המחקר היתה להשוות נתונים על התנדבות סטודנטים במדינות שונות, נאספו נתונים מ-13 מדינות בעולם: איחוד האמירויות הערביות (דובאי), אנגליה, ארצות הברית, בלגיה, דרום-קוריאה, הודו, הולנד, יפן, ישראל, סין, פינלנד, קנדה וקרוואטיה. מדינות אלה נבחרו כדי לייצר מדגם הכולל מדינות מערביות ומפותחות כמו גם מדינות מתפתחות. מדינות אלה גם היו נגישות לנו לשם איסוף הנתונים. יש גם מדינות שאינן מיוצגות במחקר, כגון מדינות אפריקניות או דרום-אמריקניות.

כלי המחקר

לצורך המחקר נבנה שאלון בן 21 חלקים, שכלל תת-שאלונים קודמים בנושא ההתנדבות שתוקפו בעבר, כגון שאלון מניעים (Cnaan & Goldberg-Glen, 1991) ושאלון תגמולים (גדרון, 1977). שבע שאלות בשאלון התייחסו לפעילות הפילנתרופית של הנשאלים (כגון באילו ארגונים התנדבו, תכיפות ההתנדבות ותרומה של כסף) וחמש שאלות להתנדבות באמצעות מוסד חינוכי. מלבד זאת נאספו נתונים סוציו-דמוגרפיים: גיל, מגדר, שנת הלימודים, הכנסה משפחתית וחוג הלימודים. כל השאלות היו עובדתיות או נסמכו על שאלונים קודמים.

השאלון נפתח במספר שאלות שבחנו התנדבות במובנה הצר והפורמלי: הסטודנטים נשאלו אם התנדבו ללא תמורה כלכלית בארגון כלשהו ב-12 החודשים האחרונים. בהמשך הם נשאלו על פעילויות אחרות שנכנסות תחת ההגדרה הרחבה יותר של התנדבות, כגון השתתפות בקורסים המחייבים התנדבות, קבלת נקודות זכות בעבור ההתנדבות והתנדבות שיכולה להיחשב כפעילות חברתית (למשל התנדבות בארגוני

אחווה). בשאלון בעברית נתבקשו הסטודנטים במפורש שלא לכלול פעילות תמורת מלגה (פר"ח) או הכשרה מעשית, המחייבת סטודנטים לעבודה סוציאלית.

מכיוון שהמחקר היה השוואתי, היה צורך לתרגם את השאלון, הן מבחינת שפה והן מבחינה תרבותית. במקרים מסוימים נתקלנו בקשיים באשר לתרגום התרבותי של השאלון. למשל: אחת השאלות הראשונות עסקה בהתנדבות באמצעות הכנסייה. בישראל, לא רק שמדובר בבתי כנסת ולא בכנסיות, אלא שהתפקיד החברתי של הארגונים הדתיים שונה מאוד, ונדיר למצוא התנדבות המאורגנת באמצעות בית הכנסת. במדינות שבהן נעשה שימוש בשאלון מתורגם, נערך פיילוט על מנת להבטיח מהימנות ותוקף.

הליך המחקר

בכל אחת מהמדינות אסף נציג של צוות המחקר שאלונים מסטודנטים בשש פקולטות שונות: חברה, רוח, מדעי הטבע, הנדסה, מדעי הכסף (כלכלה ומנהל עסקים) ואחר. המטרה היתה לאסוף מספר שווה של שאלונים בכל מדינה ובכל פקולטה, אך קשיים שונים לא אפשרו זאת. כל חוקר בכל מדינה יכול היה לבחור את המוסד האקדמי לעריכת המחקר, ובמדינות מסוימות יש ייצוג יתר או ייצוג חסר לחלק מהפקולטות. בישראל נאספו השאלונים בעיקר באוניברסיטה העברית. מכיוון שאין בה פקולטה להנדסה, נאספו שאלונים גם במכללה להנדסה בירושלים. אף שאין המדגם אקראי, הוא גדול מספיק כדי להבטיח את התוקף שלו. הנתונים נאספו במהלך השנה האקדמית 2006-2007, עם תוספות במהלך 2007-2008. בסך הכול ענו על השאלונים 10,095 סטודנטים, מהם 590 בישראל.

כמחצית מהסטודנטים הישראלים שהשתתפו במחקר (51.4 אחוז) היו נשים. כאשר נשאלו על ההכנסה המשפחתית שלהם, ציינו 20 אחוזים שהיא מתחת לממוצע במשק, 44.4 אחוזים – דומה לממוצע, ו-35.6 אחוזים ציינו שהכנסת משק הבית של משפחתם היתה מעל הממוצע (זהו נתון גבוה יחסית לשאר המדינות). הרוב גדול של הסטודנטים (91.7 אחוז) סיימו תיכון בישראל, והנותרים סיימו תיכון במדינה אחרת. כשליש מהנשאלים (32.2 אחוז) למדו בפקולטה למדעי החברה (כולל עבודה סוציאלית), ואחרים למדו כלכלה/מנהל עסקים (19.7 אחוז), מדעי הרוח (18.8 אחוז), מדעי הטבע (8.5 אחוזים), הנדסה (6.4 אחוזים) או אחר (14.3 אחוז). הגיל הממוצע של הסטודנטים היה 26 (הגבוה ביותר מבין כל המדינות, בשל השירות הצבאי בישראל), והגיל החציוני היה 25. שנות ההשכלה של הסטודנטים מאז כיתה א' היו 13 שנים בממוצע (וכן בחציון).

הנתונים מכל המדינות אוחדו לכדי בסיס נתונים אחיד, שכלל את כל המשתנים של כולן. היה צורך לעתים לנקות חלק מהנתונים ולוודא שבכל המדינות נעשה שימוש באותם

הסולמות. כשלוח הנתונים היה שלם ונקי, ניתן היה להשתמש בו כדי לבחון היבטים שונים של המחקר. על בסיס נתונים אלה נכתב כבר, כאמור, מאמר אחד שעסק בבחירה מקצועית ובהתנדבות בכלל המדינות המשתתפות (Haski-Leventhal et al., 2008). מאמר אחר עסק במניעים של הסטודנטים, בעיקר מניעי קריירה, במספר מדינות, לא כולל ישראל (Handy et al., under review), ואחרים נכתבים בימים אלה.

לצורך מאמר זה נערך ניתוח של הנתונים מישראל, לצד השוואה לעתים לנתונים הכלליים. בעיקר נבחנו נתונים סוציו-דמוגרפיים, מניעים, תגמולים והשפעה של התנדבות במסגרות בית ספריות ואקדמיות על הנכונות של סטודנטים להתנדב. התוצאות של ניתוח הנתונים מוצגות להלן.

ממצאי המחקר

הרגלי ההתנדבות של הסטודנטים בישראל לעומת שאר המדינות

בישראל דיווחו 67.5 אחוזים מהסטודנטים שהתנדבו לפחות פעם אחת בשנה האחרונה (ראו לוח 1). זהו אחוז נמוך מהממוצע בשאר המדינות, המציב את ישראל במקום התשיעי מתוך שלושה-עשר. לשם השוואה, בארצות הברית התנדבו 78.8 אחוזים מהסטודנטים בשנה האחרונה, ובדובאי, הודו וסיין התנדבו 80 אחוזים ויותר מהסטודנטים (אם כי רובם עשו זאת בתדירות נמוכה מאוד). ואולם כשבוחנים את מספר הסטודנטים המתנדבים על בסיס שבועי, כלומר אלה המפגינים מחויבות כלפי הפעילות ההתנדבותית, התמונה משתנה. בישראל כחמישית מהסטודנטים (19.2 אחוז) מתנדבים על בסיס שבועי, ורק בבלגיה ובקנדה מתנדבים מעט יותר. זהו מספר גבוה יותר מהממוצע (12.5 אחוז) וגבוה ממדינות שבהן יש נורמות התנדבות מפותחות, דוגמת הולנד (16.1 אחוז) וארצות הברית (15.6 אחוז). הסטודנטים בישראל דיווחו על המספר הממוצע של שעות ההתנדבות החודשיות בשנה האחרונה, 7.2 שעות לחודש, בדיוק כמו הממוצע הכללי. אמנם בכך ישראל נמצאת במקום הרביעי, אך במדינות שמעליה (ארצות הברית, קנדה ובלגיה) ממוצע השעות הוא כפול מאשר בישראל. עוד נשאלו הסטודנטים על הרגלי התרומה הכספית שלהם בנפרד מהפעילות ההתנדבותית. הם נשאלו אם תרמו כסף לארגון כלשהו, וניתנו דוגמאות אחדות לארגונים. גם כאן ישראל עומדת במקום השלישי הגבוה, עם 73.5 אחוזים סטודנטים תורמים, אחרי פינלנד (82.3 אחוז) ואנגליה (75.7 אחוז) והרבה מעל הממוצע (66.0 אחוז). חשוב לציין שלא פחות מ-62.4 אחוזים מהסטודנטים (לעומת 54 אחוז ממוצע כללי) אמרו שהיו מתנדבים, אילו היו מבקשים מהם באופן אישי לעשות זאת.

לוח 1

הרגלי התנדבות לפי מדינה

מספר משתתפים	שעות התנדבות ממוצעות	אחוז התורמים	אחוז המתנדבים על בסיס שבועי	אחוז המתנדבים	מדינה
600	5.0	75.7%	9.2%	63.3%	אנגליה
1,294	11.3	72.9%	15.6%	78.8%	ארצות הברית
891	15.7	68.2%	22.2%	71.4%	בלגיה
613	8.0	81.9%	5.9%	87.8%	דובאי
696	4.3	68.4%	15.2%	73.0%	דרום-קוריאה
600	2.1	63.2%	4.7%	86.2%	הודו
602	6.8	69.7%	16.1%	61.1%	הולנד
1,052	0.7	40.7%	2.8%	39.1%	יפן
590	7.2	73.6%	19.2%	67.5%	ישראל
919	2.4	53.5%	6.5%	84.5%	סין
665	4.1	82.3%	12.7%	70.1%	פינלנד
973	15.6	71.3%	22.1%	79.7%	קנדה
600	3.5	48.0%	7.0%	51.2%	קרואטיה
10,095	7.2	66.0%	12.5%	70.3%	סה"כ

רקע סוציו-דמוגרפי, תרומה והתנדבות

נשים התנדבו יותר מגברים (70.6 אחוז מהנשים לעומת 64.3 אחוז מהגברים), ונשים תרמו כסף יותר מגברים (76.1 אחוז לעומת 71.2 אחוז). אבל גברים דיווחו על מספר גבוה יותר של שעות התנדבות חודשיות בממוצע מאשר נשים (9.3 שעות לגברים לעומת 5.5 שעות בלבד לנשים). לא נמצא קשר מובהק סטטיסטית בין גיל לבין הנטייה להתנדב, אם כי ניכר שסטודנטים בגילאי 23-26 מתנדבים יותר מאחרים. יחד עם זאת, נמצא קשר מובהק סטטיסטית ($p < 0.5$) בין גיל לבין התנדבות על בסיס שבועי: 21 אחוזים מהסטודנטים בגיל 25-30 התנדבו על בסיס שבועי, לעומת כ-11 אחוזים מהסטודנטים בני 30 ומעלה. בניגוד למצופה, נמצא קשר סטטיסטי שלילי מובהק ($p < 0.05$) בין הכנסה משפחתית לבין הנטייה להתנדב. התנדבו 74.3 אחוזים מבני משפחות בעלות הכנסות נמוכות לעומת 70.5 אחוזים מבעלי הכנסות ממוצעות, ורק 62.2 אחוזים מבעלי הכנסות גבוהות. בני משפחות בעלות הכנסות נמוכות אף התנדבו על בסיס שבועי יותר (אך לא באופן מובהק סטטיסטית) מאשר בעלי הכנסות ממוצעות (21.2 לעומת 18.8 אחוז)

ובדומה לבעלי הכנסות גבוהות (20.4 אחוז). יתרה מזאת, בני משפחות בעלות הכנסה נמוכה אף תרמו יותר כסף מאשר שאר הקבוצות (גם כאן ההבדל לא היה מובהק סטטיסטית). יחד עם זאת, בני משפחות בעלות הכנסה ממוצעת תרמו יותר שעות בממוצע (9.09) מאשר בני משפחות בעלות הכנסה נמוכה (6.59) או גבוהה (5.91).

נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית ($p < 0.001$) בנוגע להתנדבות ותרומה אצל סטודנטים מפקולטות שונות (ראו לוח 2). מקרב הנשאלים שציינו את חוג הלימודים שלהם הפגינו סטודנטים למדעי החברה את היקפי ההתנדבות הגבוהים ביותר (72.4 אחוז) וסטודנטים למנהל עסקים ולכלכלה – את היקפי ההתנדבות הנמוכים ביותר (54.0 אחוז). בקרב הסטודנטים להנדסה היה אחוז המתנדבים על בסיס שבועי הגבוה ביותר (32.4 אחוז), לעומת שישה אחוזים בלבד במדעי הטבע. סטודנטים למדעי החברה תרמו יותר כספים מאשר סטודנטים בפקולטות אחרות, ואילו סטודנטים להנדסה תרמו הכי מעט. יש לציין שבכך נבדלה ישראל מרוב המדינות שהשתתפו במחקר, ודמתה לארצות הברית בלבד (ראו מחקר מקיף על הקשר בין תחום הלימודים והנטייה להתנדב אצל Haski-Leventhal et al., 2008).

לוח 2

התנדבות ותרומה לפי שייכות לפקולטה

פקולטה	אחוז המתנדבים על בסיס שבועי	אחוז התורמים כסף
מדעי החברה	72.4%	16.8%
מדעי הטבע	57.1%	6.1%
עסקים/כלכלה	54.0%	11.5%
רוח	69.4%	15.7%
הנדסה	67.6%	32.4%
ממוצע כללי	67.8%	19.5%

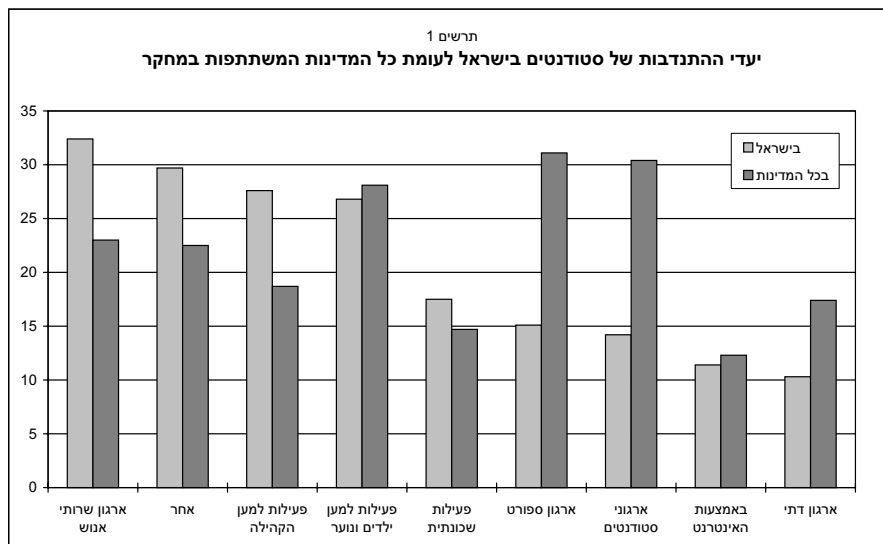
כל ההבדלים נמצאו מובהקים ברמת $p < 0.001$

מלבד זאת, סטודנטים שהתנדבו גם נטו לתרום כסף יותר מאשר אלה שלא התנדבו (77.2 אחוז לעומת 66.1 אחוז, $p < 0.01$). קשר מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$) נמצא גם בין תדירות ההתנדבות לבין הנטייה לתרום: 84.5 אחוזים מהאנשים שהתנדבו על בסיס חודשי לעומת 81 אחוזים מהסטודנטים שהתנדבו מדי פעם. מעניין לציין שאנשים שלא התנדבו כלל או שהתנדבו על בסיס שבועי תרמו באופן דומה (66.8 אחוז ו-65.5 אחוז בהתאמה) ופחות מאלה שהתנדבו על בסיס חודשי או מדי פעם (כאמור, 80 אחוז ויותר).

יחד עם זאת, אנשים שתרמו כסף התנדבו פחות שעות מאשר אנשים שלא תרמו (8.49 שעות בממוצע לעומת 6.84).

הרגלי ההתנדבות ויעדים להתנדבות ולתרומה

הסטודנטים נשאלו בנוגע לסוג הארגון שבו התנדבו. תרשים 1 מראה את האחוזים מקרב הסטודנטים שהתנדבו לפי סוג הארגון. היעדים הפופולריים ביותר להתנדבות בקרב הסטודנטים היו ארגוני שירותי אנוש, קהילה וכן ילדים ונוער. כשליש מהסטודנטים (32.4 אחוז) עסקו בפעילות התנדבותית שסייעה לאנשים במקומות כמו בתי חולים, מגן דוד אדום, בתי אבות, מרכזי סיוע, מקלטים, בתי תמחוי או ארגוני שירותי אנוש אחרים. כרבע מהסטודנטים (27.6 אחוז) השתתפו בפעילות כלשהי לשיפור חיי הקהילה, כגון התנדבות במוזיאון או בתיאטרון, ארגוני איכות סביבה, ארגונים למען בעלי חיים, ארגונים לשמירת ביטחון הקהילה או ארגונים אחרים שמספקים את צורכי הקהילה. כרבע מהם (26.8 אחוז) התנדבו למען בני נוער וילדים (לא כולל פר"ח). היעדים הפחות פופולריים היו ארגונים דתיים (10.3 אחוזים התנדבו לארגונים כאלה לעומת ממוצע כללי של 17.4 אחוז; הכוונה לארגונים המעניקים קודם כול שירותי דת ולעתים גם שירותים חברתיים); התנדבות מקוונת באמצעות האינטרנט (11.4 אחוז, ממוצע כללי 12.3 אחוז); התנדבות בארגוני סטודנטים (14.2 אחוז לעומת 30.4 אחוז בשאר העולם, הבדל משמעותי) ובארגוני ספורט (15.1 אחוז לעומת 31.1 אחוז בשאר העולם; שוב הבדל משמעותי). יש לציין ששאלה זו היתה מסוג בחירה מרובה, ותיכנן חפיפה מסוימת בין סוגי הפעילות.

עוד בדקנו מה היה המעמד החוקי של הארגונים שאליהם נטו הסטודנטים להתנדב. באופן טבעי היתה ההתנדבות ברובה לארגונים ללא כוונת רווח (37.5 אחוז מכלל הסטודנטים, 55.5 אחוז מקרב המתנדבים), ורק 5.6 אחוזים התנדבו בארגונים בעלי כוונת רווח. מלבד זאת התנדבו סטודנטים באחוזים גבוהים באופן לא פורמלי, כלומר לא באמצעות ארגון מסוים או לא במסגרת זמן קבועה (24.9 אחוז מהסטודנטים, ו-35.7 אחוז מהמתנדבים). עשרה אחוזים התנדבו בארגונים דתיים, ומעט התנדבו בארגונים בינלאומיים (4.4 אחוזים).

כאמור, אחוז הסטודנטים הישראלים שתרמו כסף בשנה האחרונה הוא גבוה למדי (73.6 אחוז). בניגוד להתנדבות, ארגונים דתיים הם יעד שכיח לתרומת כספים (70 אחוז תרמו כסף לארגון דתי בשנה האחרונה). כרבע מהם (28.7 אחוז) תרמו לסיוע במקרי אסון, ו-58.7 אחוז תרמו למטרות אחרות. שאלת התרומה היתה נפרדת משאלת ההתנדבות, ועל כן איננו מניחים שהסטודנטים הכניסו לכאן הוצאות כספיות הכרוכות בפעילות ההתנדבותית.

מניעים ותגמולים

שאלנו את הסטודנטים מדוע הם החליטו להתנדב, או (אם אינם מתנדבים) מדוע לדעתם אנשים מתנדבים. לוח 3 מסכם את מספר הסטודנטים הישראלים שהסכימו במידה רבה מאוד או במידה רבה עם כל מניע. מעניין לציין שלא היה הבדל משמעותי בין מתנדבים ללא-מתנדבים בתפיסת המניעים להתנדבות, אבל הבדלים מובהקים סטטיסטית (ברמת $p < 0.001$) נמצאו בין הסטודנטים הישראלים לבין ממוצע המסכימים בכל המדינות. המניע שקיבל את הציון הגבוה ביותר בישראל היה "התנדבות נותנת לאדם להרגיש טוב עם עצמו" – 88.5 אחוזים מהסטודנטים הישראלים הסכימו איתו, לעומת 69.4 אחוזים בלבד בכל המדינות. ומניע דומה ("זה נותן הרגשת חשיבות לעזור לאחרים") זכה לאחוזי הסכמה דומים (87.3 אחוז מהישראלים, אך כאן הסכימו גם 83.1 אחוז מכלל הנשאלים). מניעים אחרים שנתפסו כחשובים היו קידום מטרות החשובות למתנדב ולמידה עליהן, כמו גם קבלת נקודת מבט חדשה. רוב הסטודנטים (58.5 אחוז) הצביעו גם על המניע החברתי כעל מניע חשוב.

לוח 3

מניעים להתנדבות, אחוז המשיבים שהסכימו במידה רבה או במידה רבה מאוד

מניעים	בישראל	בכל המדינות
התנדבות נותנת לאדם להרגיש טוב עם עצמו	88.5%	69.4%
זה נותן הרגשת חשיבות לעזור לאחרים	87.3%	83.1%
זה מעניק אפשרות לקדם מטרה חשובה למתנדב	74.9%	77.6%
התנדבות מאפשרת לקבל נקודת מבט חדשה	71.5%	68.9%
התנדבות היא דרך להכיר חברים חדשים	58.5%	54.4%
ניתן ללמוד יותר אודות המטרה שלשמה פועלים	58.1%	53.0%
ההתנדבות מאפשרת ליצור קשרים לקידום הקריירה	51%	52.9%
אנשים מתנדבים משום שהחברים שלהם מתנדבים	49.5%	38%
ניתן להשתמש בהתנדבות לשיפור קורות החיים	48.8%	52%
ההתנדבות נותנת דריסת רגל במקומות שבהם רוצים לעבוד	47.6%	42.8%
התנדבות מאפשרת לברוח מהצרות של עצמך	40%	23.3%
התנדבות מאפשרת להתנער מרגשות האשם	39.8%	31.3%
אנשים מתנדבים משום שמייעצים להם לעשות זאת	31.9%	26.3%
אנשים מתנדבים בגלל לחץ חברתי	31.9%	39.6%

אף שסטודנטים נמצאים בשלב פיתוח הקריירה, ועל כן ניתן היה לצפות שגם הפעילות ההתנדבותית שלהם תהיה מכוונת לכך, הרי שרק כמחציתם (51 אחוז) טענו שההתנדבות מאפשרת ליצור קשרים לשם קידום הקריירה, שניתן לשפר באמצעותה את קורות החיים (48.8 אחוז), ורק 47.6 אחוזים גרסו שהיא מאפשרת דריסת רגל במקומות שבהם רוצים לעבוד. אם משווים נתונים אלה למה שנמצא בקרב סטודנטים אמריקנים, למשל, נראה שהסטודנטים האמריקנים הרבה יותר מהישראלים רואים את ההתנדבות כמנוף לקריירה, ואחוזי ההסכמה שלהם בנוגע להיגדים אלה נעו בין 58 ל-64. המניעים שזכו להסכמה המועטה ביותר היו מניעים שקשורים להימנעות – מרגשות אשם, מצרות או מלחץ חברתי. יחד עם זאת, בעוד ש-40 אחוזים מהסטודנטים הישראלים ראו את ההתנדבות כמפלט מן הצרות האישיות, רק 23.3 אחוזים מהסטודנטים בשאר המדינות (בממוצע) ראו זאת כך.

באשר לתגמולים הכרוכים בפעילות ההתנדבותית, גם כאן לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין מתנדבים לבין שאינם מתנדבים, אך בחלק מהתגמולים נמצאו הבדלים משמעותיים ומובהקים סטטיסטית בין ישראל לבין שאר המדינות (כל ההבדלים המצוינים מטה הם ברמת מובהקות $p < 0.001$. כפי שעולה מלוח 4, התגמול שסטודנטים ישראלים ציינו

כחשוב ביותר היה סיפוק עצמי (89.8 אחוז הסכימו במידה רבה מאוד או במידה רבה). זה היה התגמול שנתפס כחשוב ביותר גם בשאר המדינות (77.1 אחוז בכל המדינות, מלבד הודו ויפן, 65 אחוז), אך רק בישראל הוא קיבל אחוזי הסכמה כה גבוהים. ההבדל המפתיע ביותר היה בנוגע לתגמול "קבלת הערכה והכרה". תגמול זה כבר הוכר בספרות כחשוב ביותר למתנדבים, ובישראל אכן הסכימו 71 אחוזים מהסטודנטים שזהו תגמול חשוב למתנדבים, אבל רק 39 אחוזים (!) מהסטודנטים בכל המדינות (בממוצע) הסכימו עם כך. בחלק מהמדינות (למשל, פינלנד, קוריאה ויפן) חשבו רק כרבע מהסטודנטים שהערכה והכרה הן תגמול עיקרי בהתנדבות. התגמול הזה זכה לציון הגבוה ביותר בישראל, כאשר מתחתיה נמצאת סין עם 54.4 אחוזי הסכמה.

לוח 4

תגמולים מהתנדבות, אחוז המשיבים שהסכימו במידה רבה או במידה רבה מאוד

תגמולים	בישראל	בכל המדינות
סיפוק עצמי	89.8%	77.1%
קבלת הערכה והכרה	71.0%	39.0%
הזדמנות ללמוד דברים חדשים	68.6%	76.1%
יצירת קשרים חברתיים	67.5%	74.5%
יצירת אמון בין אנשים בחברה	61.7%	63.2%
ניסיון לקראת קריירה או עבודה	55.6%	70.8%
פיתוח כישורי מנהיגות	54.6%	58.9%
יצירת רשת קשרים מקצועית	50.8%	55.3%
קבלת המלצות לקראת קבלה לעבודה/לימודים	48.0%	52.4%

לעומת זאת, כפי שהוצג בנושא המניעים להתנדבות, בישראל עדיין אין קושרים בין התנדבות לבין קריירה, ורק 55.6 אחוזים מהסטודנטים תפסו את רכישת הניסיון לקראת קריירה או עבודה כתגמול חשוב בהתנדבות, לעומת 70.8 אחוזים מהסטודנטים בשאר המדינות שהשתתפו במחקר. גם התגמולים "יצירת רשת קשרים מקצועית" ו"קבלת המלצות לקראת קבלה לעבודה או ללימודים" זכו לציונים נמוכים בישראל ובשאר המדינות. יחד עם זאת, בנושא זה נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין סטודנטים ישראלים בפקולטות שונות. כך, למשל, 78.9 אחוזים מהסטודנטים למדעי החברה הסכימו שההתנדבות מהווה ניסיון חשוב לקראת הקריירה, לעומת 54.9 אחוזים מהסטודנטים לכלכלה/מנהל עסקים, ורק כשליש מהסטודנטים להנדסה ולמדעי הטבע ($p < 0.5$).

התנדבות והמוסד החינוכי

כמעט שני שלישים (61.7 אחוז) מהסטודנטים ציינו שבבית הספר התיכון שלהם היתה תוכנית חובה למחויבות אישית. עוד כעשירית (10.7 אחוזים) ציינו שהתוכנית בבית ספרם היתה בגדר רשות, ואצל כרבע מהם (27.6 אחוז) לא היתה כלל תוכנית כזו. מעניין לציין ש-65.6 אחוזים בלבד מאלה שציינו שהיתה תוכנית חובה בבית ספרם התנדבו, לעומת 72.6 אחוזי התנדבות בקרב אלה שציינו שתוכנית המחויבות האישית בבית ספרם היתה בגדר רשות. אצל אלה שלא היתה בבית ספרם כל תוכנית כזו עמדו היקפי ההתנדבות על 70.6 אחוזים (אם כי ההבדלים אינם מובהקים סטטיסטית). בוגרי תיכונים עם מחויבות אישית במסגרת חובה התנדבו על בסיס שבועי פחות מאשר אלה שציינו שהתכנית היתה רשות (17.6 לעומת 22.6 אחוז, בהתאמה), ואילו אצל אלה שלא היתה בבית ספרם תוכנית כזו עמדה ההתנדבות השבועית על 21.3 אחוזים. גם כשבוחנים את מספר שעות ההתנדבות החודשיות הממוצע, מתגלה אותה תמונה: בוגרי תיכון עם תוכנית מחויבות אישית חובה התנדבו פחות שעות (6.7) מאשר בוגרי תיכון עם תוכנית מחויבות אישית רשות (9.6), ואף פחות מאלה שלא היתה להם כל תוכנית כזו (7.59). ההבדלים במספר השעות היו מובהקים סטטיסטית ($p < 0.01$).

שאלנו את הסטודנטים אם תוכנית הלימודים באוניברסיטה (או מוסד אחר) דורשת התנדבות כחלק מהחובות האקדמיים. 22 אחוזים ציינו שיש תוכנית חובה כזו (האחוז הגבוה ביותר מכל המדינות המשתתפות, ממוצע 6.6 אחוזים), 12.7 אחוזים ציינו שיש תוכנית רשות (פחות מהממוצע, 17.4 אחוז), ואצל 65.3 אחוזים לא היתה תוכנית כזו (נמוך מהממוצע – 73.4 אחוז). במספר מדינות מצאנו פיתוח רב יותר של התנדבות רשות באוניברסיטה: הודו (47 אחוז), אנגליה (40 אחוז), דובאי (39.8 אחוז) וקוריאה (30.5 אחוז). נמצא הבדל מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$) בין שלוש הקבוצות ובין שכוחות ההתנדבות. מקרב הסטודנטים שדיווחו על התנדבות חובה במסגרת הלימודים התנדבו רק 20.3 אחוזים על בסיס שבועי, לעומת 41.9 אחוזים מאלה שהיתה להם תוכנית רשות כזו. מקרב אלה שלא היתה כל תוכנית כזו התנדבו רק 14.3 אחוזים. הבדל משמעותי ומובהק סטטיסטית נמצא גם באשר לשעות ההתנדבות בממוצע לחודש: 17.7 שעות בחודש בקרב אלה שהיתה להם תוכנית רשות, לעומת 4.57 שעות בקרב אלה שהתנדבות היתה חובה. במקרה זה, אלה שלא היתה להם כל תוכנית כזו במסגרת המוסד האקדמי התנדבו אף יותר שעות (שש שעות בחודש), מאשר אלה שהיתה להם תוכנית חובה.

דיון

ממצאי המחקר על התנדבות סטודנטים ב-13 מדינות מראים שהסטודנטים הישראלים נבדלים במספר משתנים מעמיתיהם במדינות אחרות. הם אמנם מתנדבים פחות מאחרים באופן כללי, אך סטודנטים ישראלים מתנדבים יותר מאחרים על בסיס שבועי, ומקדישים להתנדבות שעות רבות יותר מאשר רוב הסטודנטים בשאר המדינות שהשתתפו במחקר.

למספר משתני רקע היתה השפעה על הנטייה להתנדב ולתרום: מגדר, הכנסה משפחתית וחוג הלימודים; הגיל השפיע פחות. העובדה שנשים התנדבו ותרמו כסף יותר מגברים איננה מפתיעה והיא אף מופיעה בספרות (Wilson, 2000), אך העובדה שגברים התנדבו שעות רבות יותר מנשים היא בהחלט מפתיעה, במיוחד בקרב סטודנטים, שכן איננו יכולים להסביר את ההבדל במחויבויות ביתיות או משפחתיות. הסבר אפשרי הוא שגברים נטו לדווח על שעות התנדבות יותר מכפי שהתנדבו בפועל, אך הסבר הגיוני יותר הוא שייתכן שגברים ישראלים מתחילים לתפוס את שירות המילואים שלהם כהתנדבות (אף שכמובן מדובר בפעילות שאינה נחשבת להתנדבות על פי הגדרתה הצרה ועל פי הספרות הקיימת), ועל כן שעות ההתנדבות המדווחות שלהם גבוהות יותר. כאמור, לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בקרב קבוצות גיל שונות אצל הסטודנטים הישראלים, אך נראה שבני 23-26 מתנדבים יותר מאחרים, ואילו בני 25-30 מקדישים יותר שעות מאשר אנשים בני 30 ומעלה. גם אם ניתן להסביר זאת בכך שלסטודנטים מבוגרים יותר יש על פי רוב עוד מחויבויות כגון משפחה ותעסוקה, הרי שממצא זה שונה ממה שעלה בסקר אחרון אודות הרגלי התנדבות ותרומה בחברה הישראלית, שהצביע על עלייה בהתנדבות דווקא בגילאים אלה (כץ ואחרים, 2007). גם הקשר בין התנדבות והכנסה היה מפתיע וסותר את הידוע מן הספרות. אמנם אין מדובר בהכנסת הסטודנט עצמו, אלא על פי רוב בהכנסת משפחתו, אך עדיין העובדה שסטודנטים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה התנדבו ותרמו יותר מאחרים היא גם שונה ממצאים קודמים (כץ ואחרים, 2007; Pearce, 1993; Wilson, 2000) וגם מפתיעה, לאור זאת שעל פי רוב סטודנטים אלה נאלצים לעבוד ולהיאבק על הישרדותם באקדמיה יותר מאחרים. יחד עם זאת, כאשר בוחנים את משתנה שעות ההתנדבות החודשיות בממוצע, נראה שסטודנטים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה בכל זאת מקדישים להתנדבות פחות שעות מאשר בני משפחה ממוצעת.

נמצא קשר מובהק סטטיסטית בין ההתנדבות לבין הנטייה לתרום, כשאנשים שהתנדבו יותר גם תרמו יותר. ואולם כשבוחנו את הקשר בין תדירות ההתנדבות לבין תרומה, ניכר שקשר זה איננו ליניארי. אנשים שהתנדבו על בסיס שבועי תרמו פחות מאשר אנשים שהתנדבו על בסיס חודשי או מדי פעם, דווקא בדומה לאנשים שלא התנדבו כלל. ניתן להסביר זאת בכך שמתנדבים הם בעלי מודעות חברתית גבוהה יותר ולכן מי שמתנדב גם

תורם, אך מי שמתנדב לעתים קרובות מאוד ומרגיש שבכך הוא תורם ומשנה את פני החברה, רגשות האשם שלו פוחתים, והוא מתנדב פחות.

סטודנטים ישראלים נבדלו מעמיתיהם בשאר המדינות המשתתפות במחקר בארגונים וביעדים להתנדבות. הסטודנטים הישראלים התנדבו בעיקר למען ארגוני שירותי אנוש, כדי לשפר את חיי הקהילה (כולל התנדבות בארגוני תרבות ואיכות הסביבה) ולמען ילדים ובני נוער. הבדל משמעותי בין הישראלים לבין סטודנטים משאר המדינות היה בנוגע לשני סוגי ארגונים, דבר שמצביע על התרבות האקדמית השונה. בעוד שבשאר המדינות כשליש מהסטודנטים במוצע התנדבו לארגוני סטודנטים ולארגוני ספורט, הרי שבשאר ישראל עמדו היקפי ההתנדבות לארגונים אלה על כ-15 אחוזים בלבד. בחלק גדול מהמדינות המשתתפות במחקר, ארגוני אחווה של סטודנטים הם חלק משמעותי מחיי הקמפוס, וסטודנטים משקיעים שעות התנדבות רבות במועדון האחווה שלהם על מנת לקדם באמצעותו מטרות שונות. יתרה מזאת, במדינות שונות ארגוני ספורט הם מועדונים חברתיים, ואנשים (בעיקר גברים) משקיעים שעות התנדבות רבות למען מועדון הספורט ומועדון האוהדים, תופעה שפחות מוכרת בישראל. לבסוף, בישראל מתנדבים פחות משאר המדינות לארגוני דת. ארגוני דת הם ארגונים המעניקים קודם כול שירותי דת כגון תפילה והתכנסות, ולעתים מעניקים גם שירותים חברתיים. אין הכוונה לארגונים שנוסדו בידי אנשים דתיים. יש לציין שבארצות מערביות שונות הכנסייה מהווה מרכז קהילתי, והיא מעודדת ויוזמת פעילויות התנדבותיות שונות. בישראל תופעה זאת כמעט לא קיימת בבתי הכנסת, למעט בקהילות דתיות שהביאו עמן את התרבות האמריקנית, דוגמת קהילת הרפורמים.

מעניינים במיוחד היו ההבדלים בין סטודנטים ישראלים לבין עמיתיהם משאר המדינות המשתתפות באשר לתפיסת מניעים ותגמולים. ראשית, ניתן לראות את ההבדלים התרבותיים בין המשתתפים באשר לדרך מילוי שאלון, משום שישראלים נטו לתת לרוב המניעים והתגמולים ציונים גבוהים יותר מאשר סטודנטים אחרים. כשבוחנים את נושא המניעים ואת נושא התגמולים, עולה שהסטודנטים בישראל תופסים את ההתנדבות כהזדמנות למלא צרכים של הערכה, לקבל סיפוק והרגשה טובה הרבה יותר מאשר סטודנטים אחרים. לאור העובדה שמתנדבים בישראל אינם מקבלים הערכה יוצאת דופן מהקהילה ומהחברה, ולאור העובדה שניהול מתנדבים החל לעבור תהליכי פרופסיונליזציה רק בעשור האחרון (חסקי-לוונטל, 2007), קשה למצוא הסבר לממצא זה. לעומת זאת, הסטודנטים הישראלים תופסים פחות את ההתנדבות כקשורה להזדמנויות קריירה. ממצא זה אינו מפתיע, אם לוקחים בחשבון שברוב האוניברסיטאות בעולם שהשתתפו במחקר סטודנטים מציינים ניסיון התנדבותי כדי לקדם את סיכויי הקבלה שלהם למוסד האקדמי, ואם לוקחים בחשבון שבארצות הברית, למשל, ניסיון תעסוקתי יכול להיות בעל חשיבות בקבלה לעבודה. בישראל אין עדיין התחשבות בניסיון

ההתנדבותי של מועמדים לאוניברסיטה או לעבודה, ועל כן הקשר הזה עדיין חלש. יחד עם זאת, סטודנטים למדעי החברה ולעבודה סוציאלית כן ראו בהתנדבות הזדמנות לקדם את הקריירה, אולי משום שאופי ההתנדבות ואופי הקריירה העתידית שלהם דומים למדי.

אחד הממצאים החשובים העולים מהמחקר הנוכחי הוא הקשר השלילי בין תוכנית מחויבות אישית בתיכון לבין התנדבות בפועל, כעשר שנים במוצע לאחר מכן, באקדמיה. מקובל לחשוב שבאמצעות תוכנית התנדבות במהלך התיכון ייחשפו בני הנוער להזדמנויות לפעול למען הקהילה, ובכוח ההרגל ימשיכו לעשות כן בעתיד. ואכן מחקרים מצביעים על קשר ישיר בין התנדבות בגיל ההתבגרות לבין התנדבות בבגרות (Independent Sector, 2001). יחד עם זאת, מחקר זה מצביע על החשיבות העצומה של כוח הבחירה בגיל ההתבגרות והשפעתו על הנכונות להתנדב בעתיד. סטודנטים שצינו שתוכנית מחויבות אישית בבית ספרם היתה בגדר חובה נטו להתנדב פחות מכל שאר הסטודנטים, ואף פחות מאלה שלא היתה בבית ספרם כל תוכנית כזו. לעומת זאת, נראה שכאשר תוכנית מחויבות אישית, המלווה את התלמידים ופותחת לפניהם ערוצי התנדבות, נעשית מתוך בחירה חופשית של התלמיד, היא אכן תהיה בעלת השפעה חיובית לטווח ארוך ותקדם את ההתנדבות לאורך חיי האזרח. אין זה מפתיע, שמרכיב החובה בתוכנית יוצר אנטגוניזם דווקא אצל בני נוער בשלב החיים שבו הם מפתחים את זהותם ועצמאותם; ההפתעה טמונה בהשפעה ארוכת השנים שיש לאנטגוניזם הזה.

למחקר מספר מגבלות הנובעות מאופיו הרב לאומי ומן הסוגיות העולות בהקשר של התנדבות סטודנטים. ראשית, כפי שנמצא כבר בעבר (Handy et al., 2000; Meijs et al., 2003), לאנשים במדינות שונות ובהקשרים תרבותיים שונים יש גם תפיסות שונות בנוגע לשאלה מיהו מתנדב ומהי ההתנדבות. לכן אפשרי שכאשר נשאלו סטודנטים במקומות שונים אם הם מתנדבים, קיבלה אותה פעילות התייחסות שונה. כך, למשל, ייתכן שסטודנטים ישראלים ראו את התגייסותם לשירות המילואים כהתנדבות, לעומת פעילות בארגוני סטודנטים שנתפסה כפעילות בלבד ולא כהתנדבות, בעוד שבמקומות אחרים התפיסות היו שונות בתכלית. ניסינו להתמודד עם המגבלה הזאת על ידי הגדרת ההתנדבות בתחילת השאלון, אך עדיין ניתן להניח שהתפיסות השונות מצאו את דרכן לממצאים. זאת ועוד, התרגום של השאלון והאדפטציה התרבותית יצרו שונות קלה בין השאלונים במקומות שונים בעולם. בישראל, למשל, כתבנו בפירוש "לא פר"ח", ובמקומות אחרים לא היתה הדרה מסוימת של פעילות. בנוסף, יש הבדלים בין המדינות השונות בגודל המדגם ובהרכבו. למרות שניסינו לדגום בכל מדינה 600 סטודנטים משש פקולטות, הרי שבפועל היו מדינות שהשתמשו במדגם גדול יותר, והיו מדינות שבהן החלוקה לפי פקולטות לא היתה שוויונית – דבר שיכול להשפיע על הממצאים. יחד עם זאת, כאשר מדובר על המדגם הכללי, גודלו (למעלה מעשרת אלפים משתתפים) יכול להבטיח את היותו מדגם מייצג. לבסוף, ההבדלים בין המדינות במשתני המצב הסוציו-

אקונומי של הסטודנטים, הגיל הממוצע, גובה שכר הלימוד וכו' יכולים להוות משתנים מתערבים. על כן איננו יכולים להצביע על מקור ההבדלים בפעילות ההתנדבותית בין הסטודנטים במדינות השונות, אלא רק על קיומם.

המלצות לקידום ההתנדבות בקרב סטודנטים

ממצאי המחקר על התנדבות של סטודנטים בישראל, תוך השוואה ל-12 מדינות בעולם, ניתן ללמוד על הדרכים האפשריות להרחבת פעילות זו.

מתברר שניתן להרחיב את ההתנדבות על ידי בקשה ישירה וספציפית. כשני שלישים מהסטודנטים (יותר מהממוצע הכללי) אמרו שהיו מתנדבים, אילו היו מבקשים מהם באופן אישי לעשות זאת. לחילופין, ניתן לייצר הזדמנויות להתנדב. חלק מהמדינות שיש בהן שיעור התנדבות גבוה פיתחו מרכזי התנדבות לסטודנטים, המציעים מסלולי התנדבות שונים, או אתרי אינטרנט שמנתבים סטודנטים להתנדבות. יצירת הזדמנויות התנדבות המתאימות במיוחד לסטודנטים, למשל התנדבות אפיזודית או על בסיס מזדמן והתנדבות באמצעות האינטרנט, יכולה גם היא להרחיב את ההתנדבות בקרב אוכלוסייה חשובה זו.

ניתן להרחיב את ההזדמנויות להתנדב בקרב סטודנטים גם על ידי יצירת קורסים המשלבים התנדבות. בחלק מהמדינות שהשתתפו במחקר ציינו אחוזים גבוהים מהסטודנטים שתוכנית הלימודים שלהם כוללת קורסים המשלבים התנדבות כרשות. בישראל היו יותר קורסי חובה כאלה, ונראה שהכפייה מובילה דווקא לפחות התנדבות מאשר הרשות.

הסטודנטים הישראלים רואים את ההתנדבות כמקור לסיפוק והערכה, וניתן להגביר זאת ולהתבסס על הזיקה הזאת. גם המוסדות האקדמיים יכולים לתמוך בסטודנטים המתנדבים, להוקיר אותם ולהעריכם. ניתן להעניק נקודות זכות לסטודנטים המתנדבים שעות מסוימות בקהילה, אך תוך זהירות שתגמול כזה לא יהפוך לתגמול חיצוני הפוגע בסופו של דבר בתחושת הסיפוק והעשייה. לעומת זאת, סטודנטים ישראלים אינם רואים את ההתנדבות כהזדמנות לפתח את הקריירה שלהם. ניתן לשים דגש על הניסיון שניתן לצבור בהתנדבות, ואולי אף להפוך את ההתנדבות ליתרון בעבור מועמדים לתואר באוניברסיטה, לכל הפחות לתארים מתקדמים.

לבסוף, אחד הממצאים החשובים שעלו במחקר זה הוא השפעתה ארוכת הטווח של תוכנית מחויבות אישית הנוגת בבתי ספר תיכוניים בישראל. נמצא שתוכנית זאת השפעה חיובית, רק אם אין היא נכפית על התלמיד. כדאי לעודד בבתי הספר תוכניות כאלה, המציעות הזדמנויות להתנדב, ליווי, הדרכה ותמיכה, ואולי אף קבלת תגמולים שונים, כגון יחידות בגרות או הוקרה, אך נראה שלא רצוי לכפות על התלמידים להשתתף

בהן. ההשפעות השליליות של הכפייה ניכרו במחקר זה גם עשור שנים לאחר הלימודים בתיכון, ואנשים שהשתתפו בתוכנית חובה התנדבו אף פחות מאלה שלא היתה בבית ספרם כל תוכנית כזו.

לסיכום, סטודנטים בישראל מתנדבים מעט פחות מעמיתיהם במדינות האחרות, אם כי הם מעניקים שעות רבות יותר ותורמים יותר כספים. ניתן להתבסס על החלקים החיוביים של עבודתם ועל התפיסות החיוביות שהם מייחסים להתנדבות ולהגביר את הפעילות החשובה הזאת, כדי לקדם חברה אזרחית מפותחת בעתיד.

מקורות

גדרון, ב' (1977). עבודת ההתנדבות והתגמולים ממנה. ביטחון סוציאלי, יד, 51-63.
 חסקי-לוונטל, ד' (2007). ניהול מתנדבים כפרופסיה מתגבשת בארגוני שירות. ביטחון סוציאלי, עד, 121-144.

כץ, ח', לוינסון, א' וגדרון, ב' (2007). פילנתרופיה בישראל 2006: דפוסי התנדבות ותרומה של הציבור. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי.

Anheier, H. K. & Salamon, L. M. (1999). Volunteering in cross-national perspective: Initial comparisons. *Law and Contemporary Problems*, 62, 43-65.

Astin, A. W. (1993). *What matters in college? Four critical years revisited*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Astin, A. W. (1998). The changing American college student: Thirty-year trends, 1966-1996. *The Review of Higher Education*, 21, 115-135.

Astin, A. W. & Sax, L. J. (1998). How undergraduates are affected by service participation. *Journal of College Student Development*, 39, 251-263.

Berry, H. A. & Chisholm, L. A. (1999). *Service learning in higher education around the world: An initial look*. The International Partnership for Service-Learning, New York.

- Campus Compact (2007). *Campus Compact: Educating citizens, building communities*. Retrieved April 5th from: www.compact.org
- Chapman, J. & Morley, R. (1999). Collegiate service-learning: Motives underlying volunteerism and satisfaction with volunteer service. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, 18, 19-33.
- Clary, E. G. & Snyder, M. (1999). The motivation to volunteer: Theoretical and practical considerations. *Current Directions in Psychological Science*, 8(5), 156-159.
- Clary, E. G., Snyder, M., & Stukas, A. A. (1996). Volunteers' motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25, 485-505.
- Cnaan, R. A. & Amroffell, L. (1994). Mapping volunteer activity. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(4), 335-351.
- Cnaan, R. A., & Goldberg-Glen, R. S. (1991). Measuring motivation to volunteer in human services. *Journal of Applied Behavioral Science*, 27, 269-284.
- Cnaan, R. A., Handy, F., & Wadsworth, M. (1996). Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(3), 364-383.
- Fitch, R. A. (1987). Characteristics and motivations of college students volunteering for community service. *Journal of College Student Personnel*, 28(5), 424-431.
- Handy, F., Cnaan, R. A., Brudney, J. L., Ascoli, U., Meijs, L. C. M. P., & Ranade, S. (2000). Public perception of "who is a volunteer": An examination of the net-cost approach from a cross-cultural perspective. *Voluntas*, 11, 45-65.
- Handy, F., Hustinx, L., Cnaan, R. A., Brudney, J. F., Yamauchi, N., & Yeung, A. B. (under review), 'Social and cultural origins of motivation to volunteer. A comparison of university students in six countries', *Under review*.

- Haski-Leventhal, D. (Under Review). Elderly Volunteering and Well-being: A Cross-European Comparison.
- Haski-Leventhal, D., Cnaan, R. A., Handy, F. et al. (In Press). Students' vocational choices and voluntary action: A 12-nation study. *Voluntas*, 19(1), 1-21.
- Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C. P. M., & Hustinx, L. (in press). The third party model: Enhancing volunteering through governments, corporations and educational institutes. *Journal of Social Policy*.
- Helms, S. E. (2004). *Youth volunteering in the States: 2002 and 2003*, Circle, College Park, MD.
- Independent Sector (2001). *Giving and Volunteering in the United States*. Washington DC: Independent Sector.
- Jones, F. (2000). Youth volunteering on the rise. *Perspectives on Labour and Income*, 12, 36-42.
- Meijs, L. C. P. M., Handy, F., Cnaan, R. A., Brudney, J. L., Ascoli, U., Ranade, S., et al. (2003). All in the eyes of the beholder? Perceptions of volunteering across eight countries In: P. Dekker & L. Halman (Eds.), *The value of volunteering: Cross-cultural perspectives* (pp. 19-34), Kluwer/Plenum, New York.
- O'Brein, E. M. (1993). Outside the classroom: Students as employees, volunteers and interns. *Research Briefs*, 4, 1-12.
- Parker-Gwin, R. (1996). Connecting service to learning: How students and communities matter. *Teaching Sociology*, 24, 97-101.
- Pearce, J. L. (1993). *Volunteers: The organizational behavior of unpaid workers*. New York: Routledge.
- Sax, L. J. (2004). Citizenship development and the American college student. *New Directions for Institutional Research*, 122, 65-80.
- Sergeant, M. & Sedlacek, W. (1990). Volunteer motivations across student organizations: A test of person-environment fit theory. *Journal of College Student Development*, 31, 255-261.

- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215-240.
- Winniford, J. C., Carpenter, D. S, & Grider, C. (1997). Motivations of college students as volunteers: A review. *NASPA Journal*, 34, 134-46.
- Yeung, A. B. (2004). The octagon model of volunteer motivation: Results of a phenomenological analysis. *Voluntas*, 15, 21-46.

